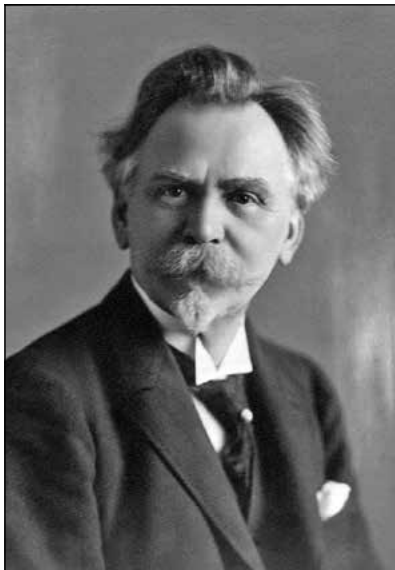

Gombos László

Hubay Jenő és a magyar zene panteonja

A 19. századra az önálló magyar műzene is eljutott kialakulásának vagy átalakulásának abba a fázisába, hogy művelői egyre inkább történelmi perspektívából szemléljék tevékenységüket, és példaképeket állítsanak maguk elé. Meg is nevezték nagyjukat, akik haláluk után elfoglalhatták helyüket abban a panteonban, amely az összes isten templomával (Panthéon) és a nemzeti

Hubay Jenő portréja

kiválóságok temetkezési csarnokával (Panthéon) szemben elvont, eszmei közösséget jelentett. A kiválasztottak szerepe nem csupán az volt, hogy egy kisebb, heterogén csoport összetartozását jelképezzék, hanem hogy hatásuk a születendőben lévő modern nemzet egészére kiterjedjen. Az idős Lisztet és Erkelét olyan tisztelet övezte, hogy ők már életükben csatlakoztak Lavottához, Biharihoz és Mosonyihoz, ahogy egy fél századdal később ugyanez történt Dohnányival, Bartókkal és Kodálllyal is. A század derekán született generációból talán csak Hubay Jenőnek jutott hasonló megtiszteltetés, az ő megítélése azonban az átlagosnál több problémát vetett fel, és az idők során többször is jelen-

tősen megváltozott. Jogosan merül fel a kérdés, hogy miként kerülhetett Hubay már a kortársak szemében a magyar zene panteonjába, és számos eltávolítási kísérlet után miért gondoljuk ma mégis, hogy továbbra is ott a helye.

Hubay értékelésében fontos szerepe lehet annak a ténynek, hogy tevékenysége igen sokrétűnek mondható, és valamennyi területen kiválót, egyes

esetekben világszínvonalút alkotott. Hegedűművészként szólólista, kamarazenész és zenekari játékos volt, tanított hegedű- és brácsajátékot, kamarazenét és zenekari gyakorlatot. Zeneszerzőként szinte minden műfajban alkotott, a karakterdaraboktól, etűdöktől és magyaros feldolgozásoktól kezdve dalokon és kórusműveken át a versenyművekig, zenekari darabokig, oratorikus szimfóniáig és teljes estét betöltő operáig. Emellett kórusvezető és karmester is volt, tanszékvezető és igazgató, szakmai és társadalmi szervezetek vezetője vagy vezetőségi tagja, a zenei élet szervező egyénisége, továbbá zenei író és közéleti szereplő. Egész életét reflektorfényben élte le, százezrek ismerték, és vala-

mennyi említett feladatkörben széles körű elismerést szerzett. Mindez már életének derekán predestinálta a kiválasztottak közé, utolsó két évtizedében pedig olyan tekintélyre tett szert, ami a mai világban már elképzelhetetlen. Számos kiváló magyar előadóművészt említhetnénk ugyanebből az időszakból, aki Hubayhoz hasonló sikereket aratott a hangversenytermekben, de ők nem írtak operákat és nem töltöttek be vezető funkciókat, jeles komponistáink többsége pedig nem volt Hubayhoz mérhető koncertező művész, és egyedül ő teremtett Budapesten egyetlen névvel fémjelzett, világhírű hangszeres iskolát.

A második világháborút követően Hubayt elsősorban közéleti szereplése miatt érték vádák. Nem azért, mivel bármit a számlájára írhattak volna, hiszen egész életében távol tartotta magát a pártpolitikától, és 1937-ben bekövetkezett halála miatt az ő esetében fel sem merülhetett a nyilas vagy náci erőkkal folytatott kollaborálás lehetősége (Dohnányi sajnos nem kerülhette el az ez irányú rágalmakat). Sikerei, megbecsültsége és az ország vezető rétegével fenntartott kapcsolatai miatt azonban annak a korszaknak a jelképe lett, amelyet a háború után kialakuló új rendszer megtagadni kívánt. Nem is vádolták, mert nem vádolhatták, csupán elhallgatták. Az igazodási kényszer jól működött a zenészek körében is: visszamenőlegesen szinte kiradírozták a történelemből. Neve az elkövetkező fél évszázadon át csupán elvétve fordult elő a koncertmúsorokban, publicisztikákban és a zenei szakirodalomban, akkor is csak felsorolásokban, lábjegyzetekben, illetve a Bartók-életrajzok negatív mellékfigurájaként. A tanítványok, zenerajongók és személyes ismerősök szűkebb körében

természetesen tovább ápolták a kultuszát, legendája így bűvópatakként élt tovább az 1990-es évek végéig Hubay-reneszánszáig.

Hubay félreállításának egyik oka társadalmi helyzetében keresendő. Főrangú hölgygel, Cebrian Róza grófnővel kötött házasságot, ezért életvitelében is közel került az arisztokráciához, és 1907-ben szalattnai előnévvel maga is nemességet kapott a királytól. Bár budai házáat 1897–98-ban korábbi koncertjövödelmeiből építette, hamarosan a grófi vagyontól is részesült vidéki birtokok és kastélyok formájában (Szalattna Cebrian-örökség volt, ehhez a húszas években a mosóci Révay-uradalom csatlakozott felesége anyai nagybátyja révén). Losonc környékén téglagyárat, majd szeszgyárat is működtetett, és intézők bevonásával főúrként gazdálkodott. Azaz, ha feleségével megérték volna az 1951-es évet, vagy utódaik Magyarországon maradnak, osztályidegenként minden bizonnyal teljes vagyoneklobzás és kitelepítés várt volna rájuk.

Ráadásul Hubay közismerten konzervatív személetű volt, nem értett egyet a bolsevista eszméssel, részben ezért menekült külföldre a Tanácsköztársaság idején. Nem csoda, ha a második világháborút követően sokan óvatosságból kerülték az említését és – néhány *Csárdajelenettől* vagy kisebb karakterdarabtól (*Zephir, A fonóban*) eltekintve – a művei előadását. Még a nyolcvanas évek végén is előfordult, hogy egy-egy koncertmússorral kapcsolatban „hivatalos helyről” az a kifogás érkezett, hogy „Hubay politikailag nem aktuális”, és akármilyen meglepő, évekkel a rendszerváltás után is találkozhattam ugyanezzel az indoklással, amikor a Zeneakadémia növendékzenekara a 2. szimfóniát szerette volna műsorra tűzni.

A Hubay-mítosz lerombolásában az említett társadalompolitikai indokok mellett még jelentősebbek lehetnek a zenepolitikai megfontolások. Ennek egyik érdekes tüneteként az 1950-es és 60-as években az egykori tanítványok között különös amnézia ütötte fel a fejét, és számos hegedűs lett hirtelen „Bartók-növendék”, legalábbis újabban megjelent prospectusaik szerint (ugyanaz a komponisták körében is előfordult, bár ők kevésbé bukhattak le külföldön, mivel kevesen tudták, hogy Bartók nemcsak hegedűt, de zeneszerzést sem tanított). Hubay nem rokonszenvezett a legújabb zenei irányzatokkal, és úgy vélte, hogy tanítani csak a már elfogadott stílusokat lehet, a kísérletezést pedig jobb az iskola falain kívül végezni. Ezzel szemben a századfordulón született generáció egyes tagjai – közöttük Hubay több kiemelkedően tehetséges növendéke – kiálltak az új zene, Bartók és Kodály művészetének támogatása mellett, és tévesen úgy gondolták, hogy ez szakítást kell hogy jelentsen az apák és nagyapák nemzedékével. Az 1920-as és 30-as években végzetek közül néhányan életre szóló küldetésüknek tartották, hogy harcoljanak az ellen a konzervatív irányzat ellen, amelynek Hubay, a Zeneakadémia igazgatója volt az egyik szimbolikus alakja. A zenei világnézetek értelmetlen harcát pedig eleve eldöntötte számukra az a körülmény, hogy korszakalkotó mestereket (Bartókot, Kodályt, később a dodekafónia úttörőit) állítottak szembe jelentős tudású és tehetséggű, de velük össze nem vethető komponistákkal, a hazai zeneszerzők jelentős hányadával.

Az a tény, hogy mégis a Hubay-növendékek közül kerültek ki a legkiválóbb Bartók-előadók, az ő szabad szellemű metódusából következett.

Ha idős korában már nem is változott meg a zenei ízlése, figyelemmel követte az újdonságokat, és növendékeit is nyitottságra buzdította. Gertler Endre mesélte, hogy ifjúkorában nemegyszer fedezte fel Hubayt az igazgatói páholyban, amint a legújabb műveket jött meghallgatni. Mivel nem szívesen vállalt közösséget az akkori modernekkel, gyakran elbújt hátul a félhomályban, és csak a szemben lévő tanári páholyban ülők és a színpad bal oldalán játszó művészek láthatták.

Fél évszázaddal korábban, pályája kezdetén még ő is úgy érezte, hogy a „haladók” táborába tartozik. Zenei világgépe az 1870-es években alakult ki, amikor mély benyomást tett rá a *Trisztán és Izolda* és az *Aida* berlini bemutatója, és közel álltak hozzá az érett Liszt alkotásai. Stílusa később Massenet, Richard Strauss és Debussy hatására új elemekkel egészült ki, de mindvégig megmaradt romantikusnak, megőrizve a hármashangzat-építkezést és a hagyományos tonalitás 19. századi kereteit. Ne feledjük, hogy az 1858-ban született Hubay Rimszkij-Korszakov, Fauré és Puccini generációjához tartozott, idősebb volt Mahlernél, Debussynél és Richard Straussnál. Bár hosszú élete utolsó két évtizedében, a húszas és harmincas években ért el pályája tetőpontjára, műveinek java a századfordulón született, így legfeljebb az eredetiséget, nem pedig egy későbbi kor stílusát kérhetjük rajtuk számon.

Nyilvánvaló, hogy a zene panteonjában Hubayt mint zeneszerzőt nem állíthatjuk a legnagyobb mesterekkel egy sorba, de azt sem tagadhatjuk, hogy műveivel sokak számára szerzett örömet egy fél évszázad során. Kétszáznál több hegedűdarabja és mintegy száz dala állandó részét képezte kora zenei mindennapjainak, alig volt

olyan hegedűs – legyen az tanuló vagy érett művész –, aki ne játszott volna néhány magyaros dalfeldolgozást vagy karakterdarabját (a legnagyobb sikere a *Hejre Kati* és a *Hullámzó Balaton* alcímű csárdajelenetnek volt). Victor Hugo, Eduard Mörike, Carmen Sylva, François Coppée és mások verseire komponált dalai a koncerttermek mellett a művészeti és főúri szalonok repertoárjához tartoztak, néhány népies dala, közöttük a *Minek turbékolatok bűgő vadgalambok?* kezdetű viszont nemcsak a városokban, hanem a falusi nép énekeként is elterjedt. Vegyes és férfikarai is rendszeresen megszólaltak az amatőr kórusok és iskolai együttesek műsorán, a *Nemzeti dal*-megzenésítése például sok éven át állandó kelléke volt az iskolák március 15-i ünnepségeinek.

Részenben más közönséghez jutott el a négy hegedűverseny, a *Brácsaverseny*, a négy szimfónia, a *Biedermeyer szvit* és a kilenc színpadi alkotás. A hegedűversenyek sorában a Vecsey Ferencnek ajánlott harmadik lett a legnépszerűbb, a zenekari művek közül a (nem a szerző által) „Háborús” melléknévvel ellátott 2. szimfónia aratott jelentős sikert, a szólistákat, nagyzenekart és több kórust foglalkoztató *Dante-* és *Petőfi-szimfóniák*hoz hasonlóan. Utóbbi két monumentális alkotás felkérésre készült, és előadásuk reprezentatív eseményekhez kapcsolódott: a Dante lírai regényének (*Vita nuova*) részleteit megzenésítő szimfónia 1921-ben, az olasz mester halálának 600. évfordulóján, a *Petőfi-szimfónia* pedig 1923-ban, a költő születésének centenáriumi ünnepségein szólalt meg először.

Hubay közvetlenül a halála előtt fejezte be életművének egyik központi alkotását, a szólistákat, zenekart és énekkart foglalkoztató *Ara pacis* kan-

tátát. Még az első világháború idején ismerte meg Romain Rolland azonos című költeményét, és húsz éven át dolgozott a megzenésítésén. A háború felé sodródó, majd hadszíntérré váló Európában azonban már nem szólalhatt meg a béke és testvériség eszméjét hirdető kompozíció, bemutatására csak 2000-ben került sor a Zeneakadémián a Magyar Rádió együtteseinek közreműködésével, Meláth Andrea, Massányi Viktor és Kolonits Klára énekszólójával, Kovács László vezényletével.

A színpadi művek közül szerényebb sikert aratott az *Aliénor* (1891), a *falu rossza* (1896), a *Moharózsza* (1903), a *Lavotta szerelme* (1906), a *milói Vénusz* (1935) és az Oscar Wilde mesejátéka nyomán komponált *Az önző óriás* (1936), ezzel szemben külföldön is jelentős feltűnést keltett az 1923-ban bemutatott *Anna Karenina* és az évtizedekkel a komponálás után előadott *Az álarc* (1931). Utóbbiakat a harmincas években olyan világnagyságok vezényelték Bécsben és számos német városban, mint Felix Weingartner vagy Josef Krips. Az igazi világsikert azonban a második opera, a *Cremonai hegedűs* biztosította Hubay számára. 1894-ben Nikisch Artúr mutatta be Budapesten, majd egy évtized során 70-nél több színpadon játszották Európában, és 1897-ben Amerikába, New Yorkba is eljutott. Századik budapesti előadását Pietro Mascagni vezényelte 1925-ben, egy műsorban a *Parasztbecsület* 300. előadásával.

Hubay hegedűművészként kezdte a pályáját, és minden későbbi sikerének ez a tevékenység biztosította az alapját. Kezdetben apja, Huber Károly tanította, aki évtizedeken át volt a Nemzeti Zenede tanára és Erkel Ferenc mellett a Nemzeti Színház másodkarmestere, majd 1884-ben ő alapította a Zeneakadémia hegedű tanszakát.

Fia 1873-ban a berlini főiskolán tanult tovább Joachim Józsefnél, majd hazatért Budapestre, hogy Liszt Ferenc közelében lehessen. Ekkor számos alkalommal játszott együtt a mesterrel a pesti szalonokban, különösen Beethoven *Kreutzer-szonátájának* közös előadása maradt emlékezetes a számára. Tanulóéveit követően 1877. február 25-én lépett fel először nyilvánosan, amikor a jelen lévő Liszt a közönség előtt homlokon csókolta. Ezzel jelképesen egy nagy múltú hagyomány részesévé avatta: Beethoven fél évszázaddal korábbi csókját adta tovább, ami eredetileg talán csak legenda volt, Hubay számára azonban valóság és küldetés lett belőle.

A következő évben Liszt tanácsára (és a mester ajánlólevelével a zsebében) próbált szerencsét Párizsban, ahol hamarosan a művészi szalonok, majd a koncerttermek kedvelt vendége lett. Finom modora és legendás kapcsolatteremtő képessége révén a kor legjelesebb személyiségeivel ismerkedett meg, zenészekkel, költőkkel, írókkal, tudósokkal, politikusokkal és államférfiakkal. Zenész barátai közé tartozott Gabriel Fauré, Benjamin Godard, Charles Gounod, Jules Massenet és Camille Saint-Saëns, és kapcsolatba került Alexandre Dumas-val és Victor Hugóval, Léon Michel Gambetta miniszterelnökkel, Jules Grévy köztársasági elnökkel, Ferdinand Lessepsszel, a Szezi-csatorna építőjével, Porgès bankárral és Camille Flammarion csillagással. A Grand Café magyar asztalánál gyakran találkozott Feledi (Flesch) Tivadarral, Deák Ébner Lajossal, Rippl-Rónai Józseffel, Zichy Mihállyal, és közeli barátságot kötött Munkácsy Mihállyal.

Hegedűművészi sikereinek köszönhetően, hogy 1882 februárjában őt nevezték ki a *Conservatoire royal de Bruxelles* tanszékvezetőjének, Beriot,

Vieuxtemps és Wieniawski egykori állásába, amely akkoriban Európa első hegedűs pozícióját jelentette. A tucatnyi zenei központtól alig félnapi utazásra fekvő Brüsszel kiváló lehetőségeket kínált ahhoz, hogy megnövelje előadóművészi hírnevét, a konzervatórium pedig a nyári szünettel együtt évente öt hónap szabadságot biztosított a számára. Édesapja halála után, 1886-ban Liszt Ferenc és Trefort kultuszminiszter hívására mégis hazatért, hogy elfoglalja elhunyt apja helyét a Zeneakadémián. További két évtizeden át rendszeresen koncertezett Európa-szerte, és kora legnagyobb hegedűsei között tartották számon.

Műsoraiban egyre nagyobb jelentőséget kapott a kamarazene, amely a 20. századra átvette a főszerepet a fellépéseiben. Az általa alapított Hubay–Popper vonósnégyes számított az első világszínvonalú magyar együttesnek, és két évtizeden át döntő szerepet játszott a magyar közönség zenei nevelésében. Hangversenyekre olyan hírességeket sikerült megnyerniük közreműködőnek, mint Emil Sauer, Eugen d'Albert, Ignacy Jan Paderewsky, Ignaz Friedman és Goldmark Károly. Brahms-estjeiken maga a német mester is évről évre fellépett, több kései darabja magyarországi vagy ősbemutatóként hangzott el Hubayék és a szerző előadásában (világpremier volt a *c-moll zongoratrió*, a *d-moll szonáta* és a *H-dúr zongoratrió* revideált változatának előadása). A század második évtizedétől Hubay már ritkábban szerepelt nyilvánosan, mivel idejének java részét más tevékenységek kötötték le, de utolsó pillanataig hűséges maradt hangszeréhez.

Hubay érdemeit többtucatnyi kitüntetéssel díjazták itthon és külföldön egyaránt (többek között: Ferenc József-rend, m. kir. udvari tanácsos,

Hubay Jenő és tanítványai 1934-ben

francia Becsületrend, finn Fehér Rózsa-rend, a Kolozsvári Egyetem tiszteletbeli doktora, az MTA tiszteletbeli tagja, Corvin-lánc), és ő maga számos jelentős pozíciót töltött be életében. Már hazatérésének évében, 1886-ban megválasztották az Országos Dalárszövetség karnagyának Erkel Ferenc és Huber Károly utódként, majd – mint arra már utalás történt – tucatnyi szakmai és társadalmi szervezetnek lett a vezetője vagy vezetőségi tagja (Műbarátok Köre, Magyar Színpadi Szerzők Egyesülete, Magyar Zenepedagógusok Országos Egyesülete stb.). 1919-től 1934-ig a Zeneakadémia igazgatója (1925-től főigazgatója) volt, és ő képviselte az intézményt a parlament felsőházában.

Mindezek mellett Hubay mégis elsősorban pedagógiai munkássága révén lehetett már életében teljes jogú tagja a halhatatlanok panteonjá-

nak, és ezen érdemeit még legádázabb ellenfelei sem kérdőjelezték meg (legfeljebb hallgattak róla). 1886-tól 1936-ig, kerek fél évszázadon át vezette a Zeneakadémián a hegedűoktatást, és nevéhez fűződik a világhírű magyar hegedűiskola megteremtése. A Hubay-név a 20. század első felében igazi „világmárkának” számított, iskolájának hírével Európában csak Auer Lipót szentpétervári és Otakar Ševčík prágai, illetve bécsi műhelye vetekedhetett. Már a siker előszobájában érezhette magát az az ifjú hegedűs, aki életrajzába a „Hubay-növendék” megnevezést írhatta, és ennek birtokában nagy reményekkel indulhatott világhódító útjára. Özönlöttek is Budapestre a fiatal művészek, hogy tudásuk végső csiszolását a magyar mesterre bízzák, vagy hogy legalább néhány alkalommal előjátsszanak a Hubay-palota legendás fehér zenetermében.

Ő maga mindig tiltakozott az ellen, hogy tanítása „módszer” lenne. Valamennyi növendékével annak egyéni adottságai szerint foglalkozott, és legfőbb célja az volt, hogy rávezesse a természetes, könnyed játéokra. Már pusztán jelenlétével is csodákra volt képes. Különös légkört teremtett maga körül, amelyben a gátlások feloldásával és a rossz beidegződések megszüntetésével utat nyitott a tehetség szabad érvényesüléséhez. Képes volt arra, hogy egyesek játékát néhány hónap alatt szinte teljesen átformálja, de szolgálai utánzásra sohasem ösztönzött. Geyer Stefi így emlékezett vissza tanulóéveire: *„Hubay Jenő szavainak oly ösztönző hatása volt reám, hogy szinte a lehetetlent is megoldottam, ha kívánta. [...] Lehet-e tanítványt jobban megbecsülni annál, mint hogy a neki megfelelő módon irányítjuk művészetének útját? [...] Így lettünk már nagyon fiatalon önállóak, mert a Mester megtanított egyedül dolgozni, önállóan gondolkodni. Így volt lehetséges, hogy mi hárman: Vecsey, Szigeti és én, egészen különbözően játszottunk, bár mindhárman magunkon viseltük a Hubay-iskola minden bélyegét. Játékunkban egy volt közös: a széles, öblös hang, a Hubay-iskola legfőbb szépsége...”*

A három évtizeddel későbbi mesteriskola hangulatát így írta le Koromzai Dénes: *„Órái rendkívüli, majdnem istentiszteletet idéző ünnepélyességgel folytak. [...] mindig igen sokan voltunk, a növendékeken kívül meghívott vendégek, rajongók, átutazó nemzetközi nevezetességek [...]. Elcsendesültünk, fojtott izgalomban váraoztunk. Néhány perc múlva megjelent a mester, ruganyos léptekkel, délceg testtartással, ragyogóan ápolt fehér szakállával, és egyszeriben megteremtette a Hubay-óráknak azt a sajátságos varázsát, ami talán a*

leglényegesebb emléke minden Hubay-növendéknek: inspirálni tudott.”

Az első másfél évtizedben végzett Hubay-növendékek közül többen vezető európai zenekarok koncertmesterei lettek, és közülük kerültek ki a Zeneakadémia majdani tanárai is: Kemény Rezső, Mambrinyi Gyula, Kresz Géza, Lentz Rezső és Szerémi Gusztáv. A világsikert az első három csodagyerek feltűnése hozta el Hubaynak: iskolájából 1902-ben került ki Geyer Stefi, 1903-ban Vecsey Ferenc és 1905-ben Szigeti József. Majd kiváló művészek egész sora következett, többek között Arányi Jelly, Waldbauer Imre, Telmányi Emil, Temesváry János, Koncz János, Pártos István és Rubinstein Erna. Az 1917-ben diplomázott Ormándy Jenő karmesterként lett világhírű. Az 1920-as években végzett Székely Zoltán, Fehér Ilona, Gertler Ede, Zathureczky Ede, Serly Tibor, Ország Tivadar, Pártos Ödön, Szerdahelyi László, Szentgyörgyi László és Garay György. Az utolsó Hubay-növendékek között volt Koromzay Dénes, Végh Sándor és Fenyves Lóránt. Lengyel Gabriella és Virovai Róbert diplomahangversenye volt az utolsó, amit a mester vezényelt 1936 májusában.

Hubay tevékenységi köreinek vázlatos bemutatásával megpróbáltam rávilágítani arra, hogy konzervatív ízlése vagy az a páratlan elismerés, amelyet idős korában a hatalom részéről is megkapott, korántsem elegendő indok egy egész életmű elfeledtetésére. Hiszen sokrétű munkásságával, különösen előadóművészi és tanári tevékenységével meghatározó részt vállalt több mint fél évszázad zenetörténetében. Koronként változó megítélése és az utóbbi évtizedek újrafelfedezése után elérkezett az idő arra, hogy ő is végleg elfoglalja helyét a magyar zene panteonjában.